

НЕПРИПУСТИМІ ВІДХИЛЕННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ
(Компаративний аналіз новели Генріха Бьоля «Der Lacher» та її російського перекладу)

У статті розглядається художній рівень російського перекладу новели Генріха Бьоля «Der Lacher» у порівнянні з оригіналом та визначається ступінь їхньої еквівалентності. Описуються особливості художнього перекладу з німецької мови на російську.

Ключові слова: еквівалентність, адекватність, прагматика перекладу, види перекладацьких трансформацій, відтворення підтексту в перекладі.

The article deals with study and analysis of the short story by Heinrich Böll «Der Lacher» and its Russian translation. The faithfulness of the Russian translation as well as its peculiarities are discussed. A work of fiction is aimed at revealing the objective reality, the temporal framework of the life of a certain nation, its customs and traditions. The combination of metaphorical description and imagery of a writer's idiom present special difficulties in the process of translation. It is the quality of the changes made that stipulate the success of the translation. The material of the research is the novel by H. Böll «Der Lacher» and its translation into Russian by M. Pidlyashchuk. The level of the correspondence and equivalence of the translation and the original have been studied.

It has been proved that the distortion of the text rendition at sense, stylistic and pragmatic levels result in translation failures.

Key words: equivalence, faithfulness, translation pragmatics, types of translation transformations, implication reflection in the process of translation.

Постановка проблеми. Творчість видатного німецького письменника Генріха Бьоля незмінно перебувала в центрі уваги дослідників та критиків як у самій Німеччині ХХ століття, так і за її межами. У всьому світі Г. Бюль сприймався як втілення і совість нової, кращої Німеччини. Вершиною його інтернаціональної популярності та визнання було обрання його в 1971 році президентом Міжнародного Пен-клубу та присвоєння йому в 1972 році Нобелівської премії з літератури.

Виклад основного матеріалу. Генріх Бюль був незмінно постійним у своєму гуманізмі, в неприйнятті жорстокості й насилля, у загостреному почутті відповідальності за долі світу та людства. Особливістю Г. Бьоля як оповідача є його дивовижна багатолічність, яка вводила критиків у спокусу зближувати поетику письменника то з пристрасними закликами до людяності, властивими романам Е.Ремарка, то з їдкою сатирою Ф. Кафки.

В його творчості була єдність позиції та послідовність у розвитку провідної теми його творів – теми гнівного протесту проти війни, жорстокості державного і суспільного механізму, що використовувався для придушення особистості людини.

Г. Бюль писав про війну і в тих творах, в яких події розвиваються вже у повоєнний час. Знаменний той факт, що чим багатшою, чим різноманітнішою стає його художня палітра, тим напруженіший пошук нових засобів вираження думки.

Генріх Бюль починає писати ще в гімназійні роки. В своїх перших спробах визначилось його життєве призначення – бути письменником. Першими публікаціями Г. Бьоля були оповідання. Протягом повоєнного десятиліття він їх видав біля сотні. Оповідання були домінуючим жанром, в якому західнонімецька література, що тільки що зароджувалася, освоювала повоєнну дійсність.

У той час, коли до Г. Бьоля приходив літературний успіх, перед ним у всій гостроті постає питання: як співвідносити своє покликання художника зі своїм обов'язком громадянина. І він стає найактивнішим письменником в Європі. Його громадська активність приносить йому всенародне визнання, його називають совістю нації.

Написана в 1952 році новела «Der Lacher» – це сповідь людини, професією якої є талановите вміння відтворювати сміх. Сміх – реакція людини на комічну ситуацію, яка мимоволі

відображає її вихованість, інтелект, відчуття смаку та видає ті соціальні характеристики, які людина хотіла б приховати.

Герой новели розповідає про своє унікальне вміння зобразити сміх жорстокого імператора та сміх боязкого абітурієнта. Йому підвладний сміх денний, сміх ранковий, сміх у сутінках і нічний. Хто б не сміявся і як би не сміявся, імітатор за достойний гонорар відтворить всі нюанси цього сміху з професійною точністю.

В оповіданні «Der Lacher» у метафоричній формі Г. Бьоль демонструє своє кредо письменника – неупереджено показувати суспільству його справжнє, часом відштовхуюче обличчя. Сумна професія, придумана Г. Бьолям – «зображувач сміху» – це в гротескній формі відображення місії письменника бути щирим, справедливим, здатним розуміти людські слабкості та ставитися до них без непримиримої вимогливості й педантизму.

В герої, що веде мову від першої особи, ми мимоволі вгадуємо автобіографічні риси: Г. Бьоль говорить про свою складну і відповідальну роботу. Ця новела – тонке психологічне оповідання, пронизане іронією, в якому дуже багато порівнянь, епітетів, метафор, яке справляє незабутнє враження на вдумливого читача.

Матеріал дослідження. Співставлення оригіналу – новели Генріха Бьоля «Der Lacher» та її російського перекладу, виконаного в 1989 році Марією Підляшук, дає змогу визначити міру їх смислової, стилістичної та функціональної подібності.

Заголовок новели – «Der Lacher» є авторським okazionalizmom, утвореним від дієслова «lachen» – «сміятися». Багаторазово повторюючись, ця лексема стає лейтмотивом та одночасно метафорою – в алгоричній формі Г. Бьоль говорить про професію письменника. Перекласти цю лексему надзвичайно складно, оскільки в російській мові немає відповідного аналогу. Ні «хохотун», ні «пересмешник» не відповідають концептуальному змісту твору, оскільки герой оповідання повторює, що він не веселить, не смішить людей, а зображує їх сміх. Він не той, який сміється, а свого роду сміховиробник, сміхоімітатор. Перекладачка М. Підляшук не зовсім вдало пропонує свій okazionalizm – «смехач».

Ich bin ein guter, bin ein gelernter Lacher, kein anderer lacht so wie ich...

Я – хороший, учений смехач, нікто не смеется так, как я...

Проте цей переклад дисонує з підтекстом усієї новели: суфікс у лексемі надає їй зневажливі конотації (трюкач, ловкач, стукач) і не викликає у російського читача асоціації зі словом «письменник», «знавець людських душ» і лексема смехач не відповідає нормі літературної російської мови.

Розповідаючи про своє вміння зображати особливості сміху різних людей, автор використовує антитезу:

Ich lache wie ein römischer Imperator oder wie ein sensibler Abiturient...

Г. Бьоль протиставляє такі поняття як «жорстокість», яку втілює римський імператор Нерон, та «боязкість», властиву будь-якому абітурієнту, який боїться бути не зарахованим до вузу.

Перекладачка, на жаль, не відтворює цієї антитези, оскільки буквально перекладає епітет sensibler як чувствительный:

Я смеюсь, как римский император или как чувствительный выпускник средней школы.

Російський переклад цієї фрази нелогічний, тому що незрозуміло, чому саме випускник середньої школи – є чутливою людиною.

Перераховуючи свої вміння імітувати своєрідність сміху представників різних рас, національностей, вікових груп, герой оповідання з гідністю відзначає, що готовий виконати будь-яку забаганку режисера лише в тому випадку, якщо йому заплатять відповідний гонорар:

Das Lachen Amerikas ruht in meiner Brust, das Lachen Afrikas, weißes, rotes, gelbes Lachen – und gegen ein entsprechendes Honorar lasse ich es erklingen, so wie die Regie es vorschreibt.

В російському перекладі цієї фрази спостерігається порушення сполучуваності слів: «предписание режиссера»: Смех Америки живет в моей груди, смех Африки, белый, красный, желтый смех – и за соответствующую мзду я показываю, как он звучит, согласно предписанию режиссера.

Коректніше було б сказати «требование» або «желание режиссера». В цьому ж реченні перекладачка недоречно використовує негативно забарвлену лексему «мзда», викривляючи тим самим підтекст твору. Герой оповідання зараховує себе до соціального статусу людей, що займаються мистецтвом, і оплата їх праці зветься гонораром.

Текст новели рясніє численними епітетами, що характеризують людський сміх:

Ich lache schwermütig, gemäßigt, hysterisch – lache wie ein Straßenbahnschaffner oder wie ein Lehrling der Lebensmittelbranche.

Серед цих епітетів фантазія письменника створює навіть такі, які важко уявити: das Lachen der Dämmerstunde. В російському перекладі перерахувань найрізноманітніших відтінків людського сміху М. Підляшук припускається стилістичної помилки, мимоволі створюючи оксюморон, поєднуючи непоєднані поняття:

Я смеюсь печально, сдержанно, истерически, смеюсь, как кондуктор трамвая и как ученик из продуктового магазина. Російська літературна норма допускає сполучення «грустно смеяться», проте ніяк не «печально». Посередніх, професійно неспроможних гумористів, які розуміють, що їх жарти не викличуть сміху у слухачів, Г. Бюль називає з іронією Komiker dritten und vierten Ranges :

So bin ich unentbehrlich geworden auch für Komiker dritten und vierten Ranges, die mit Recht um ihre Pointen zittern.

Сполучуваність слів у російській мові передбачає, що ранг мають капітани, розряди присвоюють шлюсарям. А погані коміки можуть бути лише третьосортними.

Перекладачка М. Підляшук, на жаль, за евфемізмом не відчуває авторської іронії і тому її не відтворює. Її буквальний переклад комики третього і четвертого разрядов не викликає у російського читача уявлення про третьосортних, поганих коміків:

Я просто необходим комикам третьего и четвертого разрядов, которые не без основания дрожат за свои остроты. Герой новели розповідає про свою роботу у вар'єте, коли він непомітно для всіх допомагає невдалим гумористам розсмішити публіку, в потрібних місцях програми заразливо сміючись. При цьому він називає себе eine subtile Art Claqueur :

Und ich sitze fast jeden Abend in den Varietes herum als eine subtile Art Claqueur, um an schwachen Stellen des Programms ansteckend zu lachen.

Цей вираз перекладачка відтворює буквально, використовуючи маловживану і тому практично незрозумілу російському читачу лексему «клакер»:

Я сижу каждый вечер в каком-нибудь варьете как своего рода клакер, чтобы в слабых местах программы заразительно засмеяться.

Але в російській мові існує еквівалент, що називає спеціально найняту людину, яка допомагає артисту викликати потрібну реакцію у глядачів – «подсадная утка». Перекладачці доцільно було б використати цю метафору, запозичену з мови мисливців та зберегти, таким чином, авторську іронію.

У фразі, яка розповідає про те, як втомлений герой їде до іншого міста на студію звукозапису, дієслово beklage слід перекласти – жалуюсь (або сетую) на свою судьбу:

Und ich hocke wenige Stunden später in einem überheizten D-Zug und beklage mein Geschick. М. Підляшук, на жаль, не врахує контекст усього твору і фразу beklage mein Geschick перекладає як – оплакую свою судьбу, допускаючи тим самим невірну інтерпретацію німецького тексту:

И несколько часов спустя я сижу в душном вагоне скорого поезда и оплакую свою судьбу.

Перекладач повинен відтворювати не тільки змістовну, але й концептуальну інформацію оригіналу, яка повідомляє читачеві індивідуально-авторське розуміння відношення між явищами, розуміння їх причинно-наслідкових зв'язків, їх значущості в соціальному, економічному, політичному, та культурному житті народу, включаючи відносини між окремими індивідуумами, їх складної психологічної взаємодії. Така інформація видобувається із усього твору і являє собою творче переосмислення вказаних відносин, фактів, процесів, що відбуваються в суспільстві і представлені письменником в створеному ним уявному світі.

На початку новели оповідач з гордістю відзначає, що його мистецтво має попит і, що він добре заробляє, а в кінці новели він повідомляє про своє щасливе сімейне життя, тому герой зовсім не оплакує свою долю, він просто жаліється, що роботи занадто багато.

Герой оповідання зізнається читачу, що сміятися після роботи у нього немає ні бажання, ні сил. На підтвердження цього, він багаторазово використовує порівняння, в яких пояснює, що будь-яка щоденна втомлива робота вимагає від людини спочину або переключення на щось таке, що ніяк не пов'язано з його професією:

Jeder wird begreifen, dass ich nach Feierabend oder im Urlaub wenig Neigung zum Lachen verspüre: der Melker ist froh, wenn er die Kuh, der Maurer glücklich, wenn er den Mörtel vergessen darf...

Переклад назв професій вимагає від перекладача урахування прагматичного аспекту в процесі пошуку відповідного еквіваленту, тобто російський отримувач тексту перекладу повинен реагувати на нього так само, як німецький читач на початковий текст. Але для російського читача лексема доильщик, яку пропонує М. Підляшук, викличе скоріше подив, ніж асоціацію з доїнням корови.

Каждому понятно, что в свободные часы и во время отпуска я не чувствую желания смеяться: доильщик радуется, когда может забыть о корове, каменщик – о своей известке

В російському і українському побуті цю функцію завжди виконує жінка. І тому професія носить назву доярка. Для досягнення аналогічного ефекту у свого отримувача перекладачці слід було обрати саме цю лексему для перекладу фрази: *der Melker ist froh...*

Тут доречно згадати вислів О. О. Селіванової щодо професійної якості художнього перекладу, який передбачає рефлексивне розуміння перекладачем світу смислів адресанта оригінального тексту, його програми інтерпретації для читача оригіналу, ступеня цінності текстової інформації та співвіднесеності її з вихідною культурою і буттям. «Друга фаза перекладу є зіставленням внутрішньо висловленої рефлексії перекладача з кодом іншої мови з урахуванням універсуму іншої культури й інтеріоризованого буття іншого етносу»[5,452].

Описуючи зусилля, витрачені під час постійної імітації чужого сміху, оповідач говорить про те, що кожного разу, вживаючись у нову роль для достовірного зображення емоції конкретної людини, він напружує не лише м'язи обличчя, але витрачає ще й серйозні психічні ресурси:

Ich bin glücklich, wenn ich meine angestregten Gesichtsmuskeln, wenn ich mein strapaziertes Gemüt durch tiefen Ernst entspannen darf.

Лексема *Gemüt* має наступні значення: нрав, характер, душа. Проте жодне з них не підходить як еквівалент для перекладу виразу *strapaziertes Gemüt* у даному контексті, оскільки мова йде про виснажену нервову систему, яка постійно перебуває у стресі та напружена, а зовсім не стомлену душу, як це безпідставно пропонує як варіант перекладу М. Підляшук:

Я бываю счастлив, когда в состоянии дать покой своим напряженным мускулам, своей утомленной душе.

У фіналі новели автор використовує антитезу, що виражає оцінку його характеру чужими людьми та ним самим: *verschlossen – öffnen*.

Menschen, die mich nicht kennen, halten mich für verschlossen. Vielleicht bin ich es, weil ich zu oft meinen Mund zum Lachen öffnen muß.

Намагаючись перекласти це протиставлення, перекладачка М. Підляшук створює в російському тексті протиріччя:

Люди, мало знающие меня, считают, что я очень скучный человек. Возможно, так оно и есть – ведь я слишком часто вынужден смеяться.

Твердження, що людина, яка часто сміється є нудною – нелогічне. Незнайомі люди вважають оповідача замкнутою, закритою людиною. Погоджуючись з цією оцінкою, він пояснює причину своєї замкнутості: надто вже часто він змушений відкривати рота, щоб сміятися. Тому немає сили відкривати рота, щоб з кимось-небудь розмовляти. В німецькому тексті протиставлення створює гру слів, яка, в свою чергу, виражає самоіронію. Перекладачці, на жаль, не вдалося відтворити ці художні особливості оригіналу.

Авторка перекладу М. Підляшук у своєму відтворенні німецького тексту російською мовою допускає наступні порушення еквівалентності:

- необгрунтовано використовує буквализми (смахач, клакер, доильщик)
- невірно інтерпретує оригінал (оплакиваю свою судьбу, утомленная душа)
- необгрунтовано використовує негативно забарвлену лексику (смахач, за определенную мзду),
- порушує сполучуваність слів у мові перекладу (чувствительный выпускник, предписания режиссера, комиксы третьего разряда, печально смеюсь)
- створює в російському тексті алогізми (утомленная душа, скучный – так как вынужден часто смеяться).

Висновки та перспективи дослідження. Художній твір є одним із способів відобразити оточуючу дійсність, епоху, життя того чи іншого народу, його уклад, звичаї, традиції. Поєднання метафоричності та образності мови письменника є особливо складним у процесі перекладу. Від якості та доречності тієї чи іншої трансформації при відтворенні авторських засобів образності залежить успішність усього перекладу.

Таким чином, можна зробити загальний висновок, що спотворення на смислового, стилістичного та прагматичного рівнях не дозволяють говорити про адекватність оригіналу і даного перекладу.

Перекладати Генріха Бюля – величезна відповідальність і тому прикро, що цей переклад не повною мірою знайомить російського читача з художніми особливостями класика сучасної німецької літератури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кияк Т. Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
2. Кухаренко В.А. Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста: Сб. Науч. тр.-Одесса, 1986
3. Коптилов В.В. Теория и практика художественного перевода. - К., 2002
4. Радчук В. Д. Художественная адекватность перевода // Теорія і практика перекладу: Вип. №2.- Київ: Вища школа, 1979. — С. 118-123.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля-К, 2006 — 716 с.
6. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Wiesbaden. 2010. — 368s.

ДОСЛІДЖУВАНИЙ МАТЕРІАЛ

7. H. Böll Mein trauriges Gesicht. М.: Прогресс, 1968,— 366 с.
8. Белль Г. Собрание сочинений в пяти томах. Том первый – М.: ХЛ, 1989 — 704 с.

УДК : 81'25

Бялик В.
Грищук Д.
(Чернівці)

ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ СТРАХУ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ

В статті розглядаються стилістичні засоби, за допомогою яких виражається емоція страху. Проаналізовано перекладацькі трансформації, використані при перекладі тексту оригіналу українською мовою. Встановлено найбільш поширені стилістичні засоби вираження емоції страху в романі «Воно» Стивена Кінга. Наведено кількісний підрахунок частоти вживання досліджуваних стилістичних засобів в романі «Воно».

Ключові слова: страх, граматичні стилістичні засоби, лексичні стилістичні засоби, синтаксичні стилістичні засоби, перекладацька трансформація.

В статье рассматриваются стилистические средства, с помощью которых выражается эмоция страха. Проанализировано переводческие трансформации, использованные при переводе текста оригинала на украинский язык. Установлено наиболее распространенные стилистические средства выражения эмоции страха в романе Стивена Кинга "Оно". Приведены количественные подсчеты частоты использования данных стилистических средств в романе "Оно".

Ключевые слова: страх, грамматические стилистические средства, лексические стилистические средства, синтаксические стилистические средства, переводческая трансформация.

The article deals with stylistic devices that are used to express the emotion of fear. Emotion may be defined from psychological and linguistic points of view. In psychology emotion is a psychological representation of everyday situations and phenomena in a form of feelings. In the article we define emotion from linguistic point as a combination of intellect, affect and brief emotional state. The emotion of fear is one of the essential and basic emotions. To express the emotion of fear in the genre of horror authors use various stylistic devices, as they help to represent all the facets of the emotion and it is easier for the reader to understand the emotion, even if it is a combination of emotions. To make the reader feel the very emotion of fear Stephen King in the novel "It" uses such stylistic devices: epithets, simile, oxymoron, graphon, gradation (climax and anticlimax). The stylistic devices to describe the state of fear in the novel "It" may be divided into lexical, grammatical, and semantic. Lexical stylistic devices are represented by epithet and oxymoron. Grammatical stylistic device is represented by graphon. Semantic stylistic devices include simile and gradation. In the Ukrainian variant of the translation of the novel the stylistic devices representing the emotion of fear are translated mostly with the help of translation transformations. The analysis of the transformations is given in the article. The number of stylistic devices that are used to express fear in the novel "It" is given in the table of the article.